

Lukáš Hoder: *Transatlantické vztahy v době krize: Hegemonie USA a emancipace Evropy po 11. září 2001.*

1. vydání, Brno: Mezinárodní politologický ústav – Masarykova univerzita, 2009, 159 stran, ISBN 978-80-210-5059-4, signatura knihovny ÚMV De 56 793.

Recenzovaná publikace *Transatlantické vztahy v době krize* s podtitulem *Hegemonie USA a emancipace Evropy po 11. září 2001* si klade za cíl pomocí dostupných teoretických modelů uchopit a vysvětlit komplexní problematiku vztahů USA a Evropské unie v době války proti terorismu. Autor se zaměřuje zejména na analýzu takzvané transatlantické roztržky, která vyvrcholila před invazí USA do Iráku v roce 2003 a která znamenala přinejmenším rétorické vyhocení vzájemných vztahů. Práce se snaží vystihnout nejdůležitější aspekty transatlantických vztahů a konfrontovat je s existujícími teoretickými přístupy, u nichž autor zkoumá jejich aplikovatelnost na sledovaný případ. Jedním z motivů práce bylo i kritické zhodnocení názoru převládajícího v Evropě, totiž že za transatlantickou roztržku je odpovědná primárně agresivní zahraniční politika prezidenta George W. Bushe.

Lukáš Hoder má pro napsání odborné studie na dané téma všechny předpoklady. V současné době dokončuje doktorandské studium oboru mezinárodní teritoriální studia na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, kde se jeho výzkum dlouhodobě soustředí na oblast transatlantických vztahů i vnitřních zdrojů americké zahraniční politiky. Na práci je zřetelně vidět i velmi dobrá orientace autora v teoriích mezinárodních vztahů a v souvisejících současných diskusích. Vzhledem k tomu, že na téže univerzitě vystudoval i právo, část jeho publikací se týká mezinárodního práva a jeho souvislostí s mezinárodní politikou. Tato autorova specializace se odráží i v recenzované publikaci, neboť jedna její část se zaměřuje právě na proměny chápání mezinárodního práva v Evropě i v USA.

Práce je po úvodním vymezení výzkumného problému členěna na čtyři obsahově svébytné kapitoly. První z nich se zabývá samotnou transatlantickou roztržkou, naznačuje její průběh i možnosti jejího teoretického uchopení. Obsahuje i odkazy na průzkumy veřejného mínění, které mají ukazovat rozdílné vnímání americké zahraniční politiky i událostí z 11. září v různých částech světa. Tato část zasazuje celý zkoumaný problém do kontextu debat ohledně povahy a fungování mezinárodního systému po skončení studené války.

Druhá kapitola, nazvaná „Světová hegemonie USA“, se pokouší aplikovat na transatlantickou roztržku neorealistickou teorii mezinárodních vztahů. Autor se odvolává především na práce Kennetha Waltze, z novějších pak například na Johna Mearsheimera. Spory mezi Evropskou unií a Spojenými státy pak autor interpretuje tímto pohledem, pro který je soupeření států v anarchickém systému mezinárodních vztahů nejdůležitějším motivem k jednání. Klíčovými faktorem určujícím vztahy mezi Evropou a USA je pak z tohoto pohledu americká hegemonie po skončení studené války. Kapitola začíná úvahami o tom, nakolik je možné hovořit o Spojených státech jako o hegemonovi. Autor na hlavních ukazatelích demonstuje výjimečnou pozici USA, a to zejména z hlediska vojenských výdajů i výdajů na vojenský výzkum. Poté přistupuje k transatlantické roztržce z hlediska teorii předpovídajících vyvažování vlivu hegemonu. Zkoumá jak tvrdší, tak měkčí formy vyvažování a konfrontuje teoretická východiska s pozorovaným stavem. Důraz klade na rozpory mezi teoretickými predikcemi vycházejícími z neorealistického paradigmatu a zjištěnými skutečnostmi ohledně transatlantické roztržky. Autor dochází k závěru, že vyvažování USA jako světového hegemonu ze strany Evropy neposkytuje

uspokojivé vysvětlení zkoumaného jevu, což lze chápat jako důležitý příspěvek do diskuze ohledně relevance neorealistického teoretického přístupu.

Následující kapitola s názvem „Emancipace Evropy“ obrací pozornost od hegemonie USA na roli Evropy v průběhu transatlantické roztržky. Po krátkém historickém úvodu, který naznačuje problematičnost transatlantických vztahů už v průběhu studené války, se autor zaměřuje na otázku, zda transatlantická roztržka nebyla způsobena spíše pocitem evropských státníků, že zahraniční politika USA dostatečně nereflektuje pozice stále jednatelnější Evropy. Ta vnímala důležitá rozhodnutí Spojených států zejména jako snahu se pomocí unilateralistických postupů osamostatnit z omezujících struktur mezinárodního práva a mezinárodních organizací. Autor dochází na základě analýzy dostupných dokumentů k závěru, že tyto úvahy hrály významnou roli při formulování pozic evropských státníků, kteří výrazně kritizovali postup USA.

Poslední podstatná kapitola analyzuje transatlantickou roztržku z pohledu evropské kritiky procesu tvorby zahraniční politiky USA. V kapitole je popsán nárůst vlivu takzvaných neokonzervativců, kteří se v podstatě z extrémního okraje názorového spektra dostali rovnou do klíčových pozic určujících velmocenskou politiku USA. Útoky z 11. září pak poskytly myšlenkám neokonzervativců i širokou podporu v očích americké veřejnosti. Z evropského pohledu však šlo o velmi úzce vymezenou skupinu, která prosazovala především zájmy zbrojního a ropného průmyslu. Zároveň však měla ambice výrazně proměnit vztah Spojených států k zahraniční politice. Tento evropský pohled a interpretace pak podle autora transatlantickou roztržku vyhrotily.

V samotném závěru autor rekapituluje dílčí poznatky z jednotlivých kapitol a dochází k tomu, že transatlantickou roztržku způsobil jak důraz na unilateralismus prosazovaný administrativou George W. Bushe, tak proces emancipace Evropské unie, jejíž představitelé si představovali mnohem důkladnější zapojení Evropy do rozhodovacích procesů ohledně klíčových otázek mezinárodní politiky a bezpečnosti. Mezi další důležité teze práce lze zařadit tvrzení, že na vztahy USA a Evropy nelze bez dalšího aplikovat neorealisticke přístupy, neboť pozorovatelné výsledky neodpovídají teoretickým predikcím. Neorealisté totiž po konci studené války předpovídali mnohem intenzivnější vyvažování americké moci ze strany všech ostatních aktérů mezinárodních vztahů, včetně nově vzniklé Evropské unie. Průběh transatlantické roztržky však podle autora jasně ukázal, že neorealisticke chápání mezinárodní politiky pro postizení vztahů mezi Evropou a USA nepostačuje.

K silným stránkám publikace patří autorův přehled o řadě teoretických přístupů k mezinárodním vztahům a jejich aplikace na konkrétní zkoumaný problém. Čtenáři se tak zároveň s fakty zprostředkovává i jejich teoretické ukotvení. Kniha také obsahuje detailně zpracované grafy srovnávající klíčové ukazatele u jednotlivých zemí i tabulky s průzkumy veřejného mínění, které potvrzují autorovy teze o odlišnosti vnímání určitých problémů na obou březích Atlantiku. Důležitým přínosem je pak snaha o zasazení debaty o transatlantických vztazích do obecnějšího teoretického rámce, který zejména v českém prostředí v debatách na toto téma často chybí.

Přes řadu dobrých postřehů a relevantních závěrů má však publikace i některé nedostatky. Z těch koncepčních bych zmínil zejména nedostatečnou logickou provázanost jednotlivých kapitol a v některých případech i jednotlivých oddílů v rámci jedné kapitoly. Práce tak někdy působí spíše jako soubor nespojitých úvah ohledně transatlantických vztahů, v nichž se autor inspiruje jedním z teoretických přístupů, aniž by dostatečně vysvětlil vazbu na předešlé či následující pasáže o přístupech jiných. Z tohoto pohledu by práci pomohlo jasnější vztahování dílčích závěrů k celkovým tezím a nejdůležitějším otázkám práce.

Těžisté knihy spočívá zejména v analýze založené na neorealisticke přístupu. Autor sám ale dochází k závěru, že není na transatlantickou roztržku příliš aplikovatelný. Kdyby

autor tento závěr zdůraznil a snažil se zhodnotit jeho implikace pro naše chápání mezinárodních vztahů obecně i v tomto specifickém případě, vytvořil by tak solidní základ pro další analytický postup. Existuje totiž mnoho dalších teoretických přístupů od neoliberálního institucionalismu přes neomarxismus až po konstruktivismus a symbolickou analýzu, které by mohly být na specifickou situaci vztahů mezi Evropou a Spojenými státy lépe aplikovatelné. Pokud je předností práce právě časté propojování teorie a pozorovaných událostí, měl by úvod obsahovat obsírnější a podrobnější vymezení, proč jsou zdůrazněny právě určité teoretické přístupy, a ne jiné.

Obdobně nevyjasněné jsou pak v práci různé úrovně analýzy, mezi nimiž autor přechází poměrně volně, aniž by však tyto přechody dostatečně odůvodnil. V jedné kapitole se pohybuje na abstraktní úrovni mezinárodního systému, v další se zas věnuje především vnitřním procesům v rámci jednoho z aktérů (Evropská unie) a knihu zakončuje kritikou samotného procesu tvorby zahraniční politiky USA. Pokud hledáme vysvětlení určitých jevů, tak je změna analytických úrovní sice oprávněná, nicméně je třeba dát si pozor na rozbor vzájemných souvislostí těchto úrovní i teoretických posunů v rámci každé z nich. V práci není nikde jasně vysvětleno, proč je ta která analytická úroveň použita a jakým metodickým postupem je vlastně zkoumána.

Z obsahového hlediska je tento problém zřetelný zejména v kapitole o Evropské unii, v níž není úplně jasně definováno, jestli jsou v rámci transatlantických vztahů nejdůležitějšími aktéry představitelé Evropské unie, anebo hlavy nejdůležitějších států jako Jacques Chirac nebo Gerhard Schröder, kteří jsou v práci jmenovitě zmíněni. Tato určitá dvojkolejnost transatlantických vztahů není v práci dostatečně reflektována, a to ani na teoretické úrovni. Jedná se však o potenciálně klíčový faktor, protože právě schopnost jednotnějšího vystupování Evropské unie v zahraniční politice může být určující pro budoucí formu vztahů mezi Evropou a USA.

Jakožto vystudovaný právník autor do své analýzy zahrnuje i rozbor transatlantické roztržky z pohledu mezinárodního práva. Podvědomý důraz na neorealistickou školu mu zabraňuje podrobněji rozebrat i normativní hlediska mezinárodního právního řádu. Například jasně prolomení principu zákazu útoku na suverénní stát hrálo v případě odporu většiny latinskoamerických zemí k invazi do Iráku v roce 2003 velmi důležitou úlohu, a mohlo by tedy vysvětlit i odmítavý postoj některých evropských politiků. Stejně tak nejsou zmíněny reálné obavy řady evropských i amerických expertů o vývoj v poválečném Iráku, které se do velké míry naplnily. Podle některých autorů bylo možné v rámci podrobnějších konzultací se spojenci a větším důrazem na principy mezinárodního práva těmto negativním důsledkům předejít.

Práce také neobsahuje mnoho úvah ohledně mezinárodní politické ekonomie, která mohla vznik i průběh transatlantické roztržky významně ovlivnit. Kontakty evropských mocností na Husajnov režim i rozsáhlá korupce v rámci programu „Ropa za jídlo“, administrovaného OSN, jistě přispěly k utváření postojů jednotlivých aktérů. Rozsah a charakter ekonomických i politických vazeb mezi Evropou a USA pak mohly naopak přispět k rychlejšímu urovnání sporů. Opomenutím v práci je neexistence zmínek ohledně role nastupující Asie (zejména Číny), která má potenciál výrazně ovlivnit transatlantické vazby. I když z krátkodobého hlediska mohou vznikat mezi americkými a evropskými podniky třenicové ohledně přístupů na asijské trhy, ze střednědobého hlediska naopak může vstoup Asie vyvolat nutnost, aby se oba partneři sblížili. Toto hledisko není důležité pouze z pohledu politické ekonomie. Pokud se autor pohybuje v neorealistické tradici, bylo by vhodné tento strukturální prvek zmínit, protože se mohl projevit už i ve sledovaném období.

Autor sám přiznává, že na některé otázky se mu nepodařilo najít jednoznačnou odpověď. Čtenář tak odkládá publikaci sice s novými poznatky, nicméně bez jasnější představy o tom, jaký přístup by podstatu transatlantické roztržky uspokojivěji vysvětloval.

Celkové vyznění práce by se tedy dalo chápat i tak, že je nutné naše úvahy ohledně povahy transatlantických vztahů položit na jiné teoretické základy. Tento závěr je však možná způsoben i omezeným počtem teoretických přístupů, které sám autor využívá. Publikace už však ani nenaznačuje, jaké základy by to mohly být. I přes autorem zmiňované odlišnosti ve vnímání použití síly, které se znásobily ve vyhocené atmosféře po 11. září, existuje celá řada historických, symbolických, kulturních či diskurzivních vazeb, které fungují jako účinná protiváha k vyhocování vzájemných sporů. Obdobně důležitou roli může hrát důraz na stabilitu vzájemných vztahů ze strany klíčových aktérů mezinárodního obchodu na obou stranách Atlantiku. V neposlední řadě by bylo vhodné zkoumat i roli bilaterálních vztahů jednotlivých evropských států s USA, v nichž jsou tyto vazby často využívány pro posílení vlastního vlivu oproti společným postojům Evropské unie. Zahrnutí těchto perspektiv do publikace by možná otevřelo nové možnosti zkoumání dané problematiky.

Z celkového pohledu autor v publikaci postupně představí řadu dílčích tezí, nicméně v závěru samém jsou spíše zrekapitulovány a netvoří organickou syntézu. Jde přesto o velmi podnětnou publikaci, která se zabývá aktuálním a vysoce relevantním tématem transatlantických vztahů. Svým vyzněním spíše podněcuje k další diskusi na dané téma, nicméně i tím je v českém prostředí cenná. Vhodnou cílovou skupinou je především odborná veřejnost včetně studentů mezinárodní politiky či mezinárodních vztahů. Ti jistě ocení podrobně zpracovaný poznámkový aparát a seznam literatury, který obsahuje řadu klíčových titulů pro danou problematiku. Publikace může být přínosná i pro širší angažovanou veřejnost, neboť zasazuje komplikované téma transatlantických vztahů do obecnějšího rámce, který v diskusích na dané téma často úplně chybí.

Kryštof Kozák